

Aleksandar Mihajlović¹, istraživač saradnik
Institut za uporedno pravo (Beograd)
Srbija

ISTORIJSKI I NORMATIVNI OSVRT NA OBLIKE LJUDSKOG RADA I STVARALAŠTVA – UPOTREBA ARHIVIRANIH PODATAKA

Apstrakt: U radu autor najpre ističe da je Istorijski arhiv Niš u martu 2025. godine, a na molbu Grada Niša, pristupio pregledu obimne arhivske građe kako bi se pronašli podaci o zaposlenima i njihovim neisplaćenim zaradama nakon što je dana 10. oktobra 2024. godine Skupština grada Niša izglasala Predlog programa pružanja finansijske podrške radnicima preduzeća koja su u državnoj i društvenoj svojini, a koja su u stečaju ili se nalaze u postupku stečaja. Ciljevi rada jesu da se ukaže na sociološki, ekonomski i psihološki aspekt ljudskog rada i na zasvedočavanja vrste i ekonomskog vrednovanja rada u okviru arhivske građe, a posredno, za priliku ostvarenja prava na zaradu. Autor posebno ukazuje na svakodnevne aktivnosti čoveka, rad i stvaralaštvo i osnove normiranja rada u savremenom zakonodavstvu. Ukazuje i na sociološko razmatranje nesigurnosti radnog mesta i siromaštvo. Zalaže se za razumevanje mitova o preispitivanju značaja novca, nepostojanja novca, postojanosti karijere, kao i o portfoliju veština kod radnika 21. veka i svrhe takvog razumevanja isključivo u kontekstu neostvarenih potraživanja zarada čoveka kao pojedinca.

Ključne reči: rad, zarada, nezaposlenost, arhiv

Uvodne reči

Promišljajući na temu rada/ne-rada, zaposlenja, najčešćih dnevnih razgovora koji se odnose na svoj ili tuđi zasnovani radni odnos, skretanje pažnje na objavljene

¹ *a.mihajlovic@iup.rs*, ORCID: 0000-0001-8309-7896; Aleksandar Mihajlović, Institute of Comparative Law (Belgrade), Serbia

Ovaj rad je nastao kao rezultat istraživanja u okviru projekta „Prilagođavanje pravnog okvira društvenim i tehnološkim promenama sa posebnim osvrtom na regulisanje veštačke inteligencije”, koji u 2025. godini sprovodi Institut za uporedno pravo uz finansijsku podršku Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija (evidencioni broj: 451-03-136/2025-03/200049 od 04. 02. 2025).

Prema Agendi za održivi razvoj 2030 (A/RES/71/313), ovaj rad je povezan sa Ciljem održivog razvoja br. 8 Dostojanstven rad i ekonomski rast: Promovisati konstantan, inkluzivan i održiv ekonomski rast, punu i produktivnu zaposlenost i dostojanstven rad za sve.

konkurse za posao, i druge nebrojene predmetne odrednice koje karakterišu svakodnevno obavljanje radnih aktivnosti i onih u vreme dokolice, dolazi se do jednostavnog zaključka: o svemu tome retko se razmišlja na način koji bi pronikao u korene pojave, fenomen rada, njegovih uzroka i ispoljenih manifestacija i proizišlih posledica. Ilegalni poslovi, ili ilegalno obavljanje dozvoljenih poslova, ili stavljanje u legalne tokove nelegalnih poslova iznova ukazuju na pojam rada. Napredovanje u socijalnoj hirerahiji, ili, pak potreba za pukim preživljavanjem, ponovo se vezuju za narativ rada, ili, u širem smislu, ljudskog stvaralaštva.

U digitalnom okruženju, možda i dalje kao novina kod nas, kada je dostupnost informacija plasirana najčešće na on-line platformama, nalaze se i naslovi, pri državnim institucijama, kao sajmovi zapošljavanja.² Promišljanje i rad osobe koja je dizajnirala naslovnu stranicu „Sajmovi zapošljavanja” i te kako će pomoći tražiocima posla da zasnuju radni odnos,³ odnosno onima koji poseduju veštinu tehničke obučenosti, stečenu radom, odnosno uvežbavanjem i učenjem.

No, događaj u Nišu, od pre nepunih godinu dana, koji je za neke građane⁴ predstavljao prekretnicu u razrešenju njihovog radnopravnog statusa, za druge, opet, političko pitanje, dobio je svoj epilog dana 10. oktobra 2024. godine kada je Skupština grada Niša izglasala Predlog programa pružanja finansijske podrške radnicima preduzeća koja su u državnoj i društvenoj svojini, a koja su u stečaju ili se nalaze u postupku stečaja.⁵ Na takav dokument,⁶ donet od strane skupštinske većine Grada Niša, a za one koji ističu svoja potraživanja neisplaćenih zarada, reagovao je i Istorij-ski arhiv Niša, koji je na svojoj zvaničnoj prezentaciji objavio tekst sledeće sadržine dana 12. marta 2025. godine: „Istorij-ski arhiv Niš, kao čuvar prošlosti našeg grada, aktivno učestvuje u realizaciji novog programa finansijske podrške radnicima preduzeća koja su u državnoj i društvenoj svojini sa sedištem na teritoriji grada Niša i koja

² Reč sajam u srpskom jeziku ima svoje sinonime kao vašar, panađur, a u Rečniku srpskoga jezika Matice srpske određuje se kao „skup prodavaca i kupaca koji se periodično održava na određenom mestu radi trgovanja ili zaključivanja trgovačkih ugovora na temelju izloženih uzoraka”. Речник српског језика, Матица Српска, Нови Сад 2007, 1185. I, zaista, misli mogu odvesti čak do čuvenog Tekerijevog *Vašara taštine*, u izdanju Lagune, gde se na koricama radom veštog dizajnera obilato nameću boje paunovog repa, da označe posebnu psihološku dimenziju junaka/junakinja u njihovom šarolikom svetu licemerja, gde je sve dozvoljeno. Dakle, rad dizajnera korica upućuje na sadržaj.

³ Sajmovi zapošljavanja. Национална служба за запошљавање. https://www.nsz.gov.rs/live/trazite-posao/dok-trazite-posao/sajmovi_zapo_ljavanja.cid287 pristup: 23.5.2025.

⁴ Upotreba imenica u ovom radu isključivo je u skladu sa čl. 6. st. 2. Zakona o rodnoj ravnopravnosti, i to: „Termini koji se koriste u ovom zakonu i propisima koji se donose na osnovu njega, a koji imaju rodno značenje, izraženi u gramatičkom muškom rodu, podrazumevaju prirodni ženski i muški pol lica na koje se odnose”.

⁵ S. Vidojković, „Radnicima propalih firmi Grad Niš isplaćuje 2 milijarde, odlučeno na Skupštini”, Južne vesti, 10.10.2024. <https://www.juznevesti.com/politika/radnicima-propalih-firmi-grad-nis-isplacuje-2-milijarde-odluceno-na-skupstini/>, pristup: 23.5.2025.

⁶ Interesantno je da se ukucavanjem ključnih reči: *isplata zaostalih zarada* otvara veliki broj tekstova koji su isključivo vezani za isplatu zaostalih zarada radnicima preduzeća koja su u državnoj i društvenoj svojini, a koja su u stečaju ili se nalaze u postupku stečaja.

se nalaze u postupku stečaja ili je stečajni postupak okončan. Na molbu Grada Niša, naši posvećeni zaposleni su pristupili pregledu obimne arhivske građe kako bismo pronašli podatke o zaposlenima i njihovim neisplaćenim zaradama. Ovo je važan korak ka ispravljanju nepravde koja je godinama opterećivala mnoge naše sugrađane. Svest o značaju ovog posla i odgovornost prema zajednici motiviše nas da pružimo maksimum, a saradnjom sa nadležnim institucijama radimo na tome da svi koji su pogođeni ovom situacijom dobiju zasluženu podršku.”⁷

Zanimljivo je da je ovaj napor zaposlenih osnažen još jednim događajem u nizu, a to je izložba pod nazivom: „Memorandumi zlatnog doba niške privrede”, autora Bobana Jankovića i Ivane Jovanović, kojom su na visoko stručnom arhivističkom pristupu, prikazana sva dostignuća niške privrede, u vreme procvata procesa urbanizacije i industrijalizacije Niša.⁸

Zatim, od 2003. godine Istorijski arhiv Niš izdaje godišnjak za istoriografiju, arhivistiku i humanističke nauke *Peščanik*, sada već dvadeset i dve godine od prvog broja: „*Peščanik* objavljuje naučne i stručne radove koji za tematsku okosnicu imaju značajne događaje i znamenite ličnosti, najčešće iz istorije Grada Niša i Nišavskog okruga, ali i šire. Najveći broj priloga pripada društveno-humanističkim naukama – pravnim, ekonomskim, istorijskim, filozofskim, a važno mesto, s pravom pripada istaknutim ličnostima Niša i Srbije – ratnicima, diplomatama, poslanicima, naučnicima, episkopima, ali i neimarima, industrijalcima, inženjerima, trgovcima, telegrafistima – svima koji su svojim radom ostavili trag u vremenu u kome su živeli”⁹. Bibliografija radova za prvih deset godina izlaženja časopisa, od 2003–2013. godine, ukazuje na istraživački postupak posmatranja arhivirane građe koja može biti važna ne samo u naučnom i stručnom smislu, već i za razrešenje brojnih teškoća radnika ugašenih preduzeća¹⁰ koji su prošli kroz proces nesigurnosti radnog mesta, kako o

⁷ Историјски архив Ниш у служби грађана, Историјаски архив Ниш, 12. март 2025, <https://www.arhivnis.rs/index.html>, приступ: 22.5.2025.

⁸ U skladu sa čl. 35. st. 1. Zakona o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti: „Arhiv priređuje izložbe, organizuje predavanja, stručne i naučne skupove i obavlja druge kulturne i obrazovne aktivnosti radi podizanja svesti najšire javnosti o značaju arhivske građe kao kulturnog dobra i značaju arhivske delatnosti uopšte”. Zakon o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti, *Službeni glasnik RS*, br. 6/2020.

⁹ М. Жикић, „Уводна напомена”, у: М. Жикић и Б. Јанковић, *Библиографија часописа Пешчаник (2003–2013)*, Ниш 2015, 15.

¹⁰ Primeri tekstova nastalih na osnovu istraživanja arhivske građe Istorijskog arhiva Niš o privrednim preduzećima i drugim državnim institucijama koje više ne postoje na teritoriji Niša: ВЕЛИЧКОВИЋ Натали Регионална СИЗ за геолошка истраживања региона Ниш (1978–1986) / Натали Величковић // Год. 4, бр. 4 (2006), стр. 269–274. УДК 35.076.12 (497.11 Ниш): 550.81](091); ВУЧКОВИЋ, Невенка Фабрика коже „Ђука Динић” – Ниш (1946–1964) / Невенка Вучковић // Год. 6, бр. 6 (2008), стр. 165–169. УДК 675 (497.11 Ниш) (091) 930.253 : 675 “1946/1964” (497.11 Ниш); ЦВЕТКОВИЋ, Мирјана Рудник мрког угља „Јелашница” у Јелашници код Ниша (1944–1968) / Мирјана Цветковић // Год. 6, бр. 6 (2008), стр. 175–179. - 114 - УДК 622.272 (497.11 Јелашница) (091) 930.253 : 622.272 (497.11 Јелашница) “1944/1968”; ЂУРОВИЋ, Љиљана Клиничка болница Ниш (1915, 1918–1971) / Љиљана Ђуровић // Год. 6, бр. 6 (2008), стр. 180–184. УДК 614.2 (497.11) (091) 930.253 : 614.2 (497.11 Ниш) „1915/1971”; ЂУРОВИЋ Љиљана Завод за здравствену заштиту

tome piše Gidens.¹¹

Ovaj naučni članak¹² za predmet svog posmatranja ima ljudski rad i sa njim povezan ekonomski život, kao sastavni deo čovekovog psihičkog bića, s jedne strane, i nastojanje autora da ponovo ukaže na neizmerni društveni značaj poslova (rada) arhiviranja građe, u okviru arhiva, kao temelja za ostvarivanje nekih osnovnih ljudskih prava, ali i kao svedočanstva o prošlim vremenima, čiji je značaj utkan u život današnjeg čoveka. Osnovni metodi koji se primenjuju u radu su: posmatranje, analiza, normativni metod. Ciljevi rada jesu da se ukaže na sociološki, ekonomski i psihološki aspekt ljudskog rada, kao i na zasvedočavanje vrste i ekonomskog vrednovanja rada u okviru arhivske građe, a posredno, za priliku ostvarenja prava na zaradu.

Svakodnevne aktivnosti čoveka, rad i stvaralaštvo i osnove normiranja

U svakodnevnom govoru, čak ciljnom delanju, s jedne strane, često se zanemaruje poreklo, osnov nekog fenomena, koji je produkt ljudskog postupanja, a nalazi se u okruženju, na dohvat ruke. Još češće, s druge strane, nezadovoljstvo, kao posledica frustracije usled neispunjenja nečega što je podrazumevano (zasnivanje radnog odnosa nakon školovanja, na primer), ponovo ne izaziva pažnju da se misaono i sazajno istraži uzrok tog neispunjenja, već se krivci lako odrede jednostavnim upiranjem prsta, doslovce, ili rečima, ili usmerenim pokaznim ćutanjem.

Ukoliko ne postoji jasna usmerenost na uzroke neostvarenja sopstvene potrebe, za pravo na plaćeni rad, na primer, možda se nađe neki trenutak vremena ispunjen intelektualnom radoznavnošću za preispitivanje nekih mitova. Italijanski filozof Umberto Galimberti navodi u svojoj knjizi *Mitovi našeg vremena* da su mitovi „stare, lenje ideje o čoveku, društvu, svetu, istoriji, koje smo nekritički usvojili i ne dovodimo ih u pitanje” („primaću zaradu redovno za posao koji obavljam”, prim.aut), ali te ideje, kao takve, više ne funkcionišu.¹³ Jedan od mitova na koje Galimberti ukazuje jeste onaj o tehnicima, naglašavajući da ljudi u stvari samo „opslužuju aparate”, a da su „radnici samo u funkciji mašina, podređeni su im”.¹⁴

Ниш (1919–1975) / Љиљана Ђуровић // Год. 6, бр. 6 (2008), стр. 188–191. УДК 614.39 (497.11) (091) 930.25 : 614.39 (497.11 Ниш) “1915/1975”; ЦВЕТКОВИЋ, Мирјана Неуропсихијатријска болница Горња Топоница (1925–1960) / Мирјана Цветковић // Год. 6, бр. 6 (2008), стр. 192–198. УДК 930.25 : [614.2 : 616.89 (497.11) „1925/1960”; КАРАБАШЕВИЋ, Невена Стечајни поступак и заштита архивске грађе и регистратурског материјала у Нишу и Нишавском - 144 - округу / Невена Карабашевић // Год. 7, бр. 7 (2009), стр. 321–328. УДК 347.736 : 930.253 (497.11 Ниш) “2004/2008”; БОЈОВИЋ, Стојанка Стање документације на клиникама Клиничког центра Ниш / Стојанка Бојовић, Невена Карабашевић // Год. 9, бр. 9 (2011), стр. 304–311. УДК 930.251 : [658.115:614 (497.11 Ниш). М. Жикић и Б. Јанковић, *Библиографија часописа Пешчаник (2003–2013)*, Ниш 2015.

¹¹ E. Gidens, *Sociologija*, Beograd 2005, 413.

¹² Kao sinonim bi mogao biti upotrebljen pojam *rad*, ili *naučni rad*.

¹³ М. Сретеновић, „Преиспитати митове”, *Политика*, четвртак 24. октобар 2019, 13.

¹⁴ Isto.

Nalazeći samo neke segmente obimne anglosaksonske literature čiji je predmet sociološki pogled na svet, pitanje rada je uvek deo tog posmatranja. Gidens rad stavlja u odnos s pojmom ekonomski život,¹⁵ razmatrajući različite promene kroz koje oni prolaze, a pre svega kroz primer generacijske različitosti u karijerama očeva i sinova na primeru industrijskih radnika u Bostonu. Ne ulazeći u definicije pojmova, Gidens izdvaja nekoliko karakteristika rada: novac (prihodi su neophodni da bi se zadovoljile svakodnevne potrebe); nivo aktivnosti (sticanje i razvijanje veština i sposobnosti); raznovrsnost (iskorak iz kućnog okruženja i kućnih poslova); struktura vremena (ritam rada određuje pravac i vreme drugih aktivnosti u toku dana); društveni kontakti (sklapanje prijateljstva, učešće u zajedničkim aktivnostima); lični identitet (razvijanje samopoštovanja).¹⁶

Rad se, podrazumevano, dovodi u vezu sa stalnim plaćenim poslom, što Gidens posmatra kao suviše pojednostavljeno mišljenje.¹⁷ Ispravno primećuje da mnoge vrste rada, s velikom važnošću za odvijanje životnih aktivnosti, upravo ne odgovaraju ovom uvreženom mišljenju, kao kućni rad, ili različiti oblici samosnabdevanja koji se vrše u kući i izvan nje. Ovde svakako treba ukazati na doba pandemije korona virusa kada je rad (neplaćeni) volontera bio podrška za one koji nisu bili u prilici da sami obezbede zadovoljavanje osnovnih potreba. Tada se isticalo da je rad volonterskih organizacija u stvari nezamenljiv, ali, nažalost često se tako nešto primeti samo u kriznim stanjima.¹⁸

Reč *rad* ima brojna značenja, a najpre, kao svesna ljudska aktivnost, delatnost čiji je cilj postizanje korisnog učinka: fizički, umni, proizvodni, naučni rad. Osim toga, rad označava i obavljanje, vršenje određenog posla, zadatka, bavljenje nekom delatnošću, zatim, vrsta stručnog posla (pustiti mašinu u pogon), aktivno, neposredno dejstvo nečega (erozijski rad reke), višak rada, minuli rad, fiziologija rada, i još mnogobrojna dalja određenja.¹⁹ Zanimljivo je ukazati i na doslednost određenja engleske reči *labor* ili *labour* koja označava veoma težak rad, ali i radničke sindikate (*labour union*) kao organizacije stvorene od strane radnika u nameri da predstave svoja prava i interese poslodavcima radi unapređenja uslova rada ili visine nadnica.²⁰

Samo fragmentarno spominjanje rada u hrišćanskom smislu otvara ogromno saznavno polje iz oblasti teologije. Neki od zapisa glase: „Rad je bitna čovjekova odrednica po kojoj razumijeva svoje ljudsko dostojanstvo. Često je izvor dubokog životnog zadovoljstva, ali ponekad i velikoga nezadovoljstva i prokletstva. Po sebi, rad je pravo svakoga čovjeka, ali je isto tako i obveza po kojoj je dužan pridonositi boljitku svoga života, svoje obitelji i društva. Tako je on osobi na korist, ljudima na služenje, a Bogu na

¹⁵ E. Gidens, *n. d.*, 378.

¹⁶ Isto, 379–380.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Organizacija Crvenog krsta Srbije je u vreme pandemije virusa korona angažovala blizu 2.500 volontera i 600 zaposlenih, a na različite načine je pomogla 3.624 pojedinca u 72 sredine u Srbiji. Д. Буквић, Волонтери – невидљива лица у кризи, *Politika*, 23. 3. 2022.

¹⁹ Речник српскога језика, *n. d.*, 1102.

²⁰ English Dictionary, London 1997, 926.

slavu”.²¹ Autorka Majdandžić-Gladić navodi i reči iz Biblije, iz knjige Postanja: „Jahve, Bog, uzme čovjeka i postavi ga u edenski vrt, da ga obrađuje i čuva” (Post 2,15), pri čemu aturoka dodaje da je rad „temeljna dimenzija čovjekova postojanja, a čija svrha proizlazi iz Stvoriteljeve odluke”.²²

U savremenim društvima jedno od bitnih obeležja ekonomskih sistema jeste složena podela rada na veliki broj različitih zanimanja za koja se ljudi specijalizuju.²³ Gidens objašnjava da je u tradicionalnim društvima rad ljudi bio račvan na dva dela, poljoprivreda ili, ovladavanje zanatom u kome je zanatlija prolazio kroz dugi proces od šegrtovanja do ovladavanja svim fazama u proizvodnom procesu, kao metalski radnik koji je bio i kujundžija i proizvođač konačnog proizvoda pluga, na primer. Međutim, u savremenim društvima, takav zanatski proces je u najvećoj meri iščezao. Svako obavlja samo jedan deo rada u procesu stvaranja konačnog proizvoda. Takođe, došlo je do izmeštanja mesta u kome se odvija proces rada, u smislu da je kućni rad postao odvojen od fabričkog rada.

U faktičkom i u jezičkom smislu za rad se vezuje pojam, ili pre, stanje, zaposlenosti. U svakodnevnom govoru na pitanje *gde radite*, ili *da li radite* u sebi nosi skriveno, možda preciznije, podrazumevano značenje: *gde ste zaposleni*, ili, *da li ste zaposleni*. Stoga, kod nas, zaposleni, u smislu Zakona o radu,²⁴ jeste fizičko lice koje je u radnom odnosu kod poslodavca. Prema Zakonu, u pobrojana prava i obaveze zaposlenih (čl. 12. st. 1) jeste pravo na odgovarajuću zaradu,²⁵ kao i druga prava, na: bezbednost i zdravlje na radu, zdravstvenu zaštitu, zaštitu ličnog integriteta, dostojanstvo ličnosti i druga prava u slučaju bolesti, smanjenja ili gubitka radne sposobnosti i starosti, materijalno obezbeđenje za vreme privremene nezaposlenosti, kao i pravo na druge oblike zaštite, u skladu sa zakonom i opštim aktom, odnosno ugovorom o radu. Kao jedna od obaveza poslodavca, u Zakonu je navedena i ona da je poslodavac dužan da zaposlenom za obavljeni rad isplati zaradu, u skladu sa zakonom, opštim aktom i ugovorom o radu (čl. 16. st. 1).

Zakonom o radu, u glavi IX, pod nazivom Potraživanja zaposlenog u slučaju stečajnog postupka, u čl. 124. st. 1 piše: „Pravo na isplatu neisplaćenih potraživanja kod poslodavca nad kojim je otvoren stečajni postupak (u daljem tekstu: *potraživanje*), u skladu sa ovim zakonom, ima zaposleni kome su potraživanja utvrđena u skladu sa zakonom kojim se uređuje stečajni postupak i koji ispunjava uslove za ostvarivanje prava u skladu sa ovim zakonom.” U okviru ove glave Zakona normirana su još dva značajna pitanja vezana za ostvarivanje potraživanja zaposlenih kod poslodavca nad kojim je

²¹ S. Majdandžić-Gladić, Kršćansko vrjednovanje rada, Vjera i djela, <https://www.vjeraidjela.com/krscansko-vrjednovanje-rada/>, pristup: 31. 5. 2025.

²² Isto.

²³ E. Gidens, *n. d.*, 383.

²⁴ Čl. 5. Zakona o radu, Sl. glasnik RS, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – odluka US, 113/2017 i 95/2018 – autentično tumačenje.

²⁵ Detaljnije o zaradi videti na mnogobrojnim sajtovima sa stručnim tekstovima o vrstama zarade, obračunu zarada i sl., kao na primer: Zarada, naknada zarade i druga primanja, <http://www.kss.org.rs/news/2014/11/src/1411zarada.pdf>, pristup: 31. 5. 2025.

otvoren stečajni postupak. To su osnivanje fonda solidarnosti (čl. 127–138) i postupak za ostvarivanje prava zaposlenih (čl. 139–146).

Nakon formalizovanja onoga što je ljudski rad, iliti normiranja tog psihološkog i fizičkog dela ličnosti svakoga onoga ko radi, a time i ostvaruje pravo na zaradu, utkan je još jedan segment koji na trenutak može vratiti na pitanje stvaralaštva. U sinonimima za reč rad ne javlja se reč stvaralaštvo, ali se u određenju rada uočava reč delatnost.²⁶ U kom domenu je povezanost ova dva pojma i fenomena u vidu posledica upražnjavanja ovih delatnosti, može svedočiti i određenje da je stvaralaštvo „čovekova sposobnost da stvara originalne duhovne i materijalne vrednosti; rezultat takve delatnosti, ono što je stvoreno”.²⁷ Moguće je pronaći različita, mnogo ekstenzivnija shvatanja od ovoga, kao na primer: „Čovjek je stvaralac – i ako je stvaralac, bilo što da radi, čak i samo da hoda, vi ćete u njegovom hodanju vidjeti stvaralaštvo. Čak ako samo sjedi u tišini i ništa ne radi, čak i ne-djelovanje će biti stvaralački čin.”²⁸ Dakle, iznova iz rada, ili, čak ne-rada može proisteći ono što je kvalitativno novo, vidljivo. Međutim, ovde se može razviti polemika na temu odnosa rada i stvaralaštva. Zanimljivo je jedno mišljenje po kome rad kao stvaralaštvo ima svoj smisao samo onda kada svrha nije plaćanje, ili kako Radović kaže „izvan novca”.²⁹ Stvaralački čin rada je uvek bio vidljiv još od pećinskih slika, prvih alata, tkanja, sejanja, žetelastva, dakle svega onoga što je neophodno za opstanak čoveka, i danas, samo su sredstva rada tzv. moderna, pri čemu „rad kao stvaralaštvo nije lakši, ali je, svakako, slobodniji”.³⁰

Nesigurnost radnog mesta i siromaštvo

Sociolozi, kao Gidens, postavljaju pitanje da li je nesigurnost radnog mesta³¹ prenaplašena³² pojava, ili, ona nosi u sebi ozbiljan rizik u prelazak u stanje siromaštva, usled gubitka posla. John Berger³³ je pisao: „Siromaštvo u našem veku je kao nikada do tada. Ono nije, kao u ranijim periodima, rezultat prirodne oskudice, već skupa prednosti nametnutih od strane bogatih prema ostatku sveta. Sledstveno tome, savremeni

²⁶ Videti napomenu br. 18.

²⁷ Речник српскога језика, n. d., 1268.

²⁸ Stvaralaštvo, OSHO, Montenegro, https://osho-yu.me/index.php?option=com_content&view=article&id=525:stvaralatvo&catid=29:teme-cat&Itemid=50 pristup: 31. 5. 2025.

²⁹ J. Radović, Rad kao stvaralaštvo, a ne kao sticanje sredstava za potrošnju, Подринске, <https://podrinske.com/rad-kao-stvaralastvo-a-ne-kao-sticanje-sredstava-za-potrosnju/>, pristup: 3.6.2025.

³⁰ Isto.

³¹ Zanimljiva su zapažanja pojedinih autora koji nesigurnost radnog mesta posmatraju kao štetnu pojavu i za zaposlene i za poslodavce. M. Shoss, S. Su, A. Schlotzhauer and N. Carusone, Job Insecurity Harms Both Employees and Employers, September 26, 2022, <https://hbr.org/2022/09/job-insecurity-harms-both-employees-and-employers>, pristup: 1. 6. 2025.

³² E. Gidens, n. d., 415.

³³ John Berger, In The Soul and the Operator, u: Amulya Gopalakrishnan, Poverty as crime, Nov. 22, 2002, <https://frontline.thehindu.com/other/article30246699.ece>, pristup: 4. 6. 2025.

siromašni čovek nije jadan... već otpisan kao smeće. Potrošač 20. veka tvorac je takve kulture u kojoj prosjak ne opominje ni na šta”. Nesigurnost posla postaje predmet izučavanja psihologa i sociologa osamdesetih godina 20. veka, i kasnije, kada se prema mišljenju zastupnika primenjene psihologije, ova pojava morala proučavati mnogo dublje.³⁴

Definicija siromaštva, koja je formulisana u Strategiji za smanjenje siromaštva (SSS), koju je usvojila Vlada Republike Srbije 16. oktobra 2003. godine, polazi od toga da je siromaštvo višedimenzionalni fenomen³⁵ koji pored nedovoljnih prihoda za zadovoljenje životnih potreba, podrazumeva i nemogućnost zapošljavanja, neodgovarajuće stambene uslove i neadekvatan pristup socijalnoj zaštiti, zdravstvenim, obrazovnim i komunalnim uslugama. U ostale ključne aspekte siromaštva ubrojani su i neostvarivanje prava na zdravu životnu sredinu i prirodna bogatstva, pre svega na čistu vodu i vazduh.³⁶

Svoje učenje o ljudskim potrebama klasici marksizma su razvili na postavci da je poziv svakog čoveka podmirivanje sopstvenih potreba.³⁷ Prema A. Heler (A. Heller) ne postoji nijedno delo iz pisanog opusa Marksa u kome on nije stalno, često počinjući od različitih polaznih tačaka, klasifikovao tipove potreba. Prema Marksovom učenju, sa nastankom i razvitkom industrijske proizvodnje, grupa „prirodnih potreba” prestala je da postoji kao odvojeni cilj svakodnevnih delatnosti, tako da su ljudi prestali da rade isključivo da bi održali голу egzistenciju („napunili svoj stomak i stomak svoje dece”). Heler ističe da prirodne potrebe zaista ne čine neku zasebnu grupu, ali znače pojam granice „proste ljudske egzistencije”. Tako određen pojam nikako se ne sme zaobići u tumačenju potreba jer bi, u globalnim, svetskim uslovima, čak i u današnje vreme to predstavljalo „čist aristokratizam”.³⁸

Međutim, zbog nemogućnosti da se precizno odredi sadržaj standarda održanja života, u sociološkoj literaturi određuje se i koncept relativnog siromaštva, kojim je siromaštvo određeno „u odnosima na ukupni standard koji preovladava u određenom

³⁴ O nesigurnosti radnog mesta videti originalni naučni rad: Katharina Klug, Eva Selenko, Anahí Van Hootegem, Magnus Sverke, Hans De Witte, A lead article to go deeper and broader in job insecurity research: Understanding an individual perception in its social and political context, <https://iaap-journals.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/apps.12535>, pristup: 31. 5. 2025.

³⁵ Ekstremno siromaštvo se određuje kao multidimenzionalni fenomen. Međunarodne orgnaizacije, poput Svetske banke, siromaštvo određuju isključivo kao nedostatak/manjak prihoda. Obaveza prevazilaženja ovakvih teškoća predstavlja i način za obezbeđivanje ispunjenja osnovnih ljudskih prava. About extreme poverty and human rights. Special Rapporteur on extreme poverty and human rights. <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-poverty/about-extreme-poverty-and-human-rights>, pristup: 5. 6. 2025.

³⁶ Konačnu verziju SSS Vlada Srbije je usvojila na sednici 16. oktobra 2003. godine, a 17. februara 2005. Vlada je zadužila potpredsednika Vlade Srbije da je redovno informiše o procesu primene i koordinacije SSS. Strategija za smanjenje siromaštva u Srbiji. Ministarstvo za evropske integracije, <https://www.mei.gov.rs/srl/dokumenta/nacionalna-dokumenta/strategija-za-smanjenje-siromastva>, pristup: 4. 6. 2025.

³⁷ K. Marks, F. Engels, *Nemačka ideologija*, Beograd 1964, 331.

³⁸ A. Heler, *Vrednosti i potrebe*, Beograd 1981, 95–99.

društvu”.³⁹ Predstavnici ovog koncepta smatraju da je siromaštvo kulturološki uslovljen fenomen, pa se stoga ne može odrediti na osnovu nekog univerzalnog standarda. Ljudske potrebe nisu svuda identične, razlike su moguće čak i u okviru jedne društvene zajednice.⁴⁰

U svojim esejskim napisima S. Crnobrnja razmatra različita pitanja iz oblasti društvenog života kod nas, o kulturi, ekonomiji, kapitalu, digitalizaciji, sveprisutnom otuđenju. Često se poziva na učenja sociologa 20. veka, a i 19. veka pa u svom napisu „Očekivanja ljudi”, navodi reči Karla Marksa iz 1848. godine: „Buržoazija je sa svih do tada dostojanstvenih profesija, na koje se gledalo sa strahopoštovanjem, skinula svećaku auru. Ona je lekara, pravnika, sveštenika, pesnika i naučnika pretvorila u svoje plaćene najamne radnike”.⁴¹ Poredeći radništvo u 20. i 21. veku, Crnobrnja ističe da su radnici u 20. veku težili ka ostvarenju boljih zarada i da su se u tu svrhu obučavali i usavršavali da bi bili konkurentni. Međutim, 21. vek je kao modu, trend, usavršio postupanje po principu „stezanja kaiša”, što je rezultiralo snižavanjem radničkih zarada, i ukidanjem sindikalne i drugih oblika socijalne zaštite.⁴² Dolazi i do automatizacije rada i do nemerljivih, a možda i nepopravljivih ekoloških promena.⁴³ Ovaj autor dalje primećuje: „U poslednjoj velikoj krizi kapitala, iz 2008. godine, IT sektor je lansiran u novu, hiperaktivnu, fazu razvoja. Uprkos tome što nema veze sa ‘stvarnom’ ekonomijom proizvodnje, globalna finansijska mašina uspeła je u tome da zgrabi, orobi, i na kraju, potčini države i njihove poreske obveznike”.⁴⁴

Šta bi se desilo kada bi novac prestao da postoji, pitaju se razvojni psiholozi. A u nastavku odgovora na ovo pitanje, iznosi se pretpostavka: „Ukoliko plata ne bi postojala, to bi proizvelo 1 od 2 scenarija. Prvi bi značio da ljudi odlaze zadovoljni na posao, jer ne osećaju stres i glavobolju koju novac sa sobom nosi. Sa druge strane, možda uopšte ne bi ni odlazili na posao, jer ne bi imali motiv za to”.⁴⁵

Ipak, čini se da su ovakve pretpostavke, više teoretiziranje nad nečim što je opipljivo kroz organizaciju svakodnevnog života, izbegavajući reč preživljavanje bez novca, i da ne donose posebnu utehu onima koji su lišeni te osnovne robe za život. Jer novac je roba. Pre, očekivanja odgovora od stručnjaka kakve traume izaziva nestašica, do tvrdnje da se nestašica nikada ne zaboravlja. „Finansijski PTSP nastaje kada osoba nije u stanju da minimum tri meseca zadovolji svoje finansijske potrebe. Za ta

³⁹ E. Gidens, *n. d.*, 317.

⁴⁰ Neka materijalna dobra se u jednom društvu smatraju neophodnim za život, a u drugom kao potpuni luksuz. Gidens navodi da u većini industrijalizovanih zemalja određene navike u ishrani i higijeni predstavljaju minimum standarda kvalitetnog života i da građani kojima to nije dostupno žive u siromaštvu. Ipak, u mnogim zemljama u razvoju, ovakvi uslovi nisu standardi, već izuzetak, pa bi bilo besmisleno meriti siromaštvo na osnovu njihovog postojanja ili nepostojanja. Isto.

⁴¹ S. Crnobrnja, „Očekivanja ljudi”, u: S. Crnobrnja, XXI vek, knj. 2, Beograd 2024, 105.

⁴² Isto.

⁴³ S. Crnobrnja, „Kapital u XXI veku”, u: S. Crnobrnja, XXI vek, knj. 1, Beograd 2024, 155.

⁴⁴ S. Crnobrnja, isto, 157.

⁴⁵ Šta bi se desilo kada bi novac prestao da postoji? City Magazine, 5. 12. 2019., <https://citymagazine.danas.rs/lifestyle/zdravlje/opste/sta-bi-se-desilo-kada-bi-novac-prestao-da-postoji/>, pristup: 6. 6. 2025.

tri meseca se proživi toliki stres da zauvek ostaje ožiljak. Nažalost, kod mnogih ljudi period nestašice traje mnogo duže od ta tri meseca” jedna je od tvrdnji koja se iznosi u radu o postraumatskom stresnom poremećaju izazvanog nestašicom.⁴⁶

Zaključne reči

„Biti u svetu bez njegovog razumevanja je siguran put ka otuđenju od njega, a da bismo povratili prisutnost, moramo najpre preispitati svoje mitove”, piše Galimberti.⁴⁷ U tom procesu preispitivanja, ipak je neophodno prvo ispuniti osnovno ljudsko pravo, a to je ono na plaćeni rad. Sva prethodna razmatranja, navedena kao osnov za naučnu polemiku, teško da će biti glavna dnevna predmetna odrednica onih koji teško ostvaruju svoja prava iz neisplaćenih potraživanja proistekla iz radnog odnosa kod poslodavaca koji su u postupku stečaja.

Mit o postojanosti karijere, odnosno o održanju ideje o „poslu za ceo radni vek” kako Gidens navodi, postaje prošlost.⁴⁸ Upotreba višeznačnog pojma portfolio veština,⁴⁹ u kontekstu traženja posla i zasnivanja radnog odnosa, zahteva posebna znanja i veštine, i to veština o sticanju znanja o sebi kao o radniku sa portfolijom.⁵⁰

No, bez obzira na jezičke i suštinske rasprave, ili razmimoilaženja u prevodu pojedinih engleskih konstrukcija, radnike zatvorenih niških firmi više će interesovati vest iz maja 2025. godine koja glasi: „Dve rate pomoći već su isplaćene za 2.000 radnika, a očekuje se proširenje spiskova na još 7.000 ljudi kroz novu odluku Skupštine grada. U trećoj fazi pomoći biće uključeni i oni koji nisu tužili, kao i naslednici. Grad i dalje radi na rešenju i za bivše radnike privatnih preduzeća.”⁵¹

Prema čl. 2. st. 1. t. 13. Zakona o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti, dostupnost arhivske građe predstavlja pravo uvida u arhivsku građu, a korišćenje naročito predstavlja pravo uvida, pribavljanja kopija i objavljivanje arhivske građe, pod istim uslovima za sva fizička i pravna lica, u skladu sa ovim zakonom.

⁴⁶ J. Petković, Finansijski PTSP – trauma kroz koju svi prolazimo, a da toga nismo ni svesni, <https://wannabemagazine.com/sta-je-to-finansijska-trauma-i-kako-da-je-prepoznate-kod-sebe/>, pristup: 6. 6. 2025.

⁴⁷ M. Сретенoвић, *isto*, fn.13.

⁴⁸ E. Gidens, *n. d.*, 417.

⁴⁹ Videti obimni i izvanredno tehnički uređeni priručnik: Skills Portfolio, ERASMUS +, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://adice.asso.fr/wp-content/uploads/2019/02/Skils-portfolio.pdf, pristup: 25. 5. 2025.

⁵⁰ U prevodu Gidensove knjige *Sociologija* (2005) upotrebljen je termin radnici sa portfeljom. Ipak, treba preispitati upotrebljeni termin u prevodu, zato što portfelj u Rečniku Matice srpske označava nešto drugačiji smisao u odnosu na portfolio veština (Rečnik Matice srpske, *n. d.*, 976), dok se u nastavku objašnjenja Gidens upravo poziva na ono što bi značila reč portfolio. E. Gidens, *n. d.*, 417.

⁵¹ Niške vesti, 26. maj 2025, <https://www.facebook.com/niskevesti/posts/%EF%B8%8F-dve-rate-pomo%C4%87i-ve%C4%87-su-ispla%C4%87ene-za-2000-radnika-a-o%C4%87dekuje-se-pro%C5%A1irenje-spisk/1094164889411992/>, pristup: 5. 6. 2025.

Istorijski arhiv Niš, time što je aktivno učestvovao u pronalaženju podataka o zaposlenima i njihovim neisplaćenim zaradama, postupao je po normama srpskog zakonodavstva o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti, po kojoj se arhivska građa daje na korišćenje u službene svrhe, svrhe naučnog i stručnog istraživanja i potrebe publikovanja, za potrebe nastave, izložbi, ostvarivanja ili zaštite ličnih prava i druge svrhe (čl. 41. st. 6 Zakona).

O temi omogućavanja isplate zaostalih zarada radnicima preduzeća u stečaju, u literaturi se izdvajaju i naučni i stručni radovi u kojima se mogu pročitati početne reči: „Za očuvanje javne arhivske građe pravnih lica u stečaju, tzv. „stečajnih dužnika” podjednako su zainteresovani radnici bankrotiranih preduzeća, arhivi i organi stečajnog postupka. Radnici zbog podataka o radnom stažu, u cilju ostvarivanja prava na penziju i za regulisanje stambenih pitanja. Nadležni arhivi zbog arhivske građe koja svedoči o nastanku, organizaciono strukturi i osnovnoj delatnosti tvorca arhivskog fonda, a stečajni upravnici zbog dokaza u postupku privatizacije, prodatih objekata stečajnog dužnika”.⁵²

I, za sledeći povratak u budućnost, reči: „Dokumenti i zapisi koji su preživeli vetrove vremena često se čuvaju u tihim hodnicima arhiva, gde svaka stranica nosi priču. Arhivska građa predstavlja neprocenjivo blago informacija i svedočanstava koja seže kroz istoriju, čineći nas čuvarima prošlosti”.⁵³

Literatura

- About extreme poverty and human rights. Special Rapporteur on extreme poverty and human rights. <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-poverty/about-extreme-poverty-and-human-rights>, pristup: 5. 6. 2025.
- Arhivska Građa. Čuvari Prošlosti, Vodič Kroz Vreme, NUCLE, December 2, 2023, <https://arhiva.biz/arhivska-grada-cuvari-proslosti-vodic-kroz-vreme/> pristup: 5. 6. 2025.
- Crnobrnja, Stanko. „Očekivanja ljudi”, u: Stanko Crnobrnja, *XXI vek*, knj. 2. Beograd, 2024. 103–106.
- Crnobrnja, Stanko. „Kapital u XXI veku”, u: Stanko Crnobrnja, *XXI vek*, knj. 1, Beograd, 2024. 155–162.
- English Dictionary. London, 1997.
- Gidens, Entoni. *Sociologija*. Beograd, 2005.
- Gopalakrishnan, Amulya. Poverty as crime, Nov. 22, 2002, <https://frontline.thehindu.com/other/article30246699.ece>, pristup: 4. 6. 2025.

⁵² M. Todorović, Zaštita arhivske građe stečajnih dužnika na području Šumadije, *Arhivska praksa*, br. 16, Arhiv Tuzlanskog kantona, Tuzla, 2013, 55–70. <https://arhivistika.edu.rs/clanci/zastita-arhivske-grade-van-arhiva/85-marija-todorovic-zastita-arhivske-grade-stecajnih-duznika-na-podrucju-sumadije> pristup: 5. 6. 2025.

⁵³ Arhivska Građa: Čuvari Prošlosti, Vodič Kroz Vreme, NUCLE, December 2, 2023, <https://arhiva.biz/arhivska-grada-cuvari-proslosti-vodic-kroz-vreme/> pristup: 5. 6. 2025.

- Heler, Agnes. *Vrednosti i potrebe*. Beograd, 1981.
- Историјски архив Ниш у служби грађана, Историјаски архив Ниш, 12. март 2025, <https://www.arhivnis.rs/index.html>, приступ: 22. 5. 2025.
- Južne vesti (2024).
- Majdandžić-Gladić, Snježana. Kršćansko vrjednovanje rada. Vjera i djela. <https://www.vjeraidjela.com/krscansko-vrjednovanje-rada/>, pristup: 31. 5. 2025.
- Magnus, Sverke, and Hans De Witte. A lead article to go deeper and broader in job insecurity research: Understanding an individual perception in its social and political context, <https://iaap-journals.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/apps.12535>, pristup: 31. 5. 2025.
- Marks, Karl, i Fridrih Engels. *Nemačka ideologija*. Beograd, 1964.
- Mindy, Shoss, Shiyang Su, Ann Schlotzhauer, and Nicole Carusone. Job Insecurity Harms Both Employees and Employers. <https://hbr.org/2022/09/job-insecurity-harms-both-employees-and-employers>, pristup: 1. 6. 2025.
- Niške vesti (2025).
- Petković, Jovana. Finansijski PTSP – trauma kroz koju svi prolazimo, a da toga nismo ni svesni. <https://wannabemagazine.com/sta-je-to-finansijska-trauma-i-kako-da-je-prepoznate-kod-sebe/>, pristup: 6. 6. 2025.
- Политика (2019, 2020).
- Radović, Jovica. Rad kao stvaralaštvo, a ne kao sticanje sredstava za potrošnju. Подринске. <https://podrinske.com/rad-kao-stvaralastvo-a-ne-kao-sticanje-sredstava-za-potrosnju/>, pristup: 3. 6. 2025.
- Речник српскога језика*. Нови Сад : Матица Српска, 2007.
- Сајмови запошљавања. Национална служба за запошљавање. https://www.nsz.gov.rs/live/trazite-posao/dok-trazite-posao/sajmovi_zapo_ljavanja.cid287, pristup: 23. 5. 2025.
- Skills Portfolio. ERASMUS+, <https://adice.asso.fr/wp-content/uploads/2019/02/Skils-portfolio.pdf>, pristup: 25. 5. 2025.
- Strategija za smanjenje siromaštva u Srbiji. Ministarstvo za evropske integracije. <https://www.mei.gov.rs/srl/dokumenta/nacionalna-dokumenta/strategija-za-smanjenje-siromastva>, pristup: 4. 6. 2025.
- Stvaralaštvo, OSHO, Montenegro, https://osho-yu.me/index.php?option=com_content&view=article&id=525:stvaralatvo&catid=29:teme-cat&Itemid=50, pristup: 31. 5. 2025.
- Šta bi se desilo kada bi novac prestao da postoji? City Magazine, 5. 12. 2019, <https://citymagazine.danas.rs/lifestyle/zdravlje/opste/sta-bi-se-desilo-kada-bi-novac-prestao-da-postoji/>, pristup: 6. 6. 2025.
- Todorović, Marija. Zaštita arhivske građe stečajnih dužnika na području Šumadije, *Arhivska praksa*, br. 16, Arhiv Tuzlanskog kantona, Tuzla, 2013, 55–70, <https://arhivistika.edu.rs/clanci/zastita-arhivske-grade-van-arhiva/85-marija-todorovic-zastita-arhivske-grade-stecajnih-duznika-na-podrucju-sumadije> pristup: 5. 6. 2025.
- Zakon o rodnoj ravnopravnosti. *Službeni glasnik RS*, 52/2021.

Zakon o radu. *Službeni glasnik RS*, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – odluka US, 113/2017 i 95/2018 – autentično tumačenje.

Zakon o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti, *Službeni glasnik RS*, br. 6/2020.

Zarada, naknada zarade i druga primanja, <http://www.kss.org.rs/news/2014/11/sr-c/1411zarada.pdf> pristup: 31. 5. 2025.

Жикић, Милена, и Бобан Јанковић. *Библиографија часописа Пешчаник (2003–2013)*. Ниш, 2015.

Aleksandar Mihajlović

HISTORICAL AND NORMATIVE REVIEW OF THE FORMS OF HUMAN WORK AND CREATIVITY – USE OF ARCHIVED DATA

Summary: In the paper, the author first points out that in March 2025, at the request of the City of Niš, the Historical Archive of Niš began a review of extensive archival material in order to find data on employees and their unpaid wages after the Assembly of the City of Niš voted on October 10, 2024, to propose a program to provide financial support to employees of state-owned and socially owned companies that are bankrupt or in the process of bankruptcy. This was the motive for writing a scientific article which, in its broader context, has as its object of observation human work and the economic life connected with it, as an integral part of man's psychological being, on the one hand, and the author's effort to once again point out the immense social importance of the work (work) of archiving materials, within the archive, as a foundation for the realization of some basic human rights, but also as a testimony of past times, the importance of which is woven into the life of today's man. The goals of the work are to point out the sociological, economic and psychological aspect of human work and the evidence of the type and economic valuation of work within the archival material, and indirectly, for the opportunity to realize the right to earnings. The author especially points to the daily activities of man, work and creativity and the basics of work standardization in modern legislation. It also points to the sociological consideration of job insecurity and poverty. It stands for understanding the myths about questioning the importance of money, the absence of money, the impermanence of a career, as well as the skills portfolio of 21st century workers and the purpose of such understanding exclusively in the context of the unfulfilled claims of human earnings as an individual. In this review process, it is still necessary to first fulfill the basic human right, namely the right to paid work. All the previous considerations, listed as a basis for scientific polemics, will hardly be the main daily subject determinant of those who have difficulty realizing their unpaid claims arising from the employment relationship with employers who are in bankruptcy proceedings.

Keywords: work, earnings, unemployment, archive

Примљено: 30. 6. 2025.

Прихваћено: 25. 8. 2025.